

УДК 37.01:355.233 (477)

**РЕЗУЛЬТАТИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ
ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ОРГАНІВ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

О.М.Тогочинський

У статті представлено результати експериментального дослідження з використання в педагогічному процесі обґрунтованих педагогічних умов та технологій формування соціальної компетентності майбутніх офіцерів органів внутрішніх справ. Запропоновані форми й методи навчання дозволили значно підвищити рівень сформованості соціальної компетентності курсантів.

***Ключові слова:** соціальна компетентність, технологія, педагогічні умови, формувальний експеримент, майбутні офіцери органів внутрішніх справ.*

**RESULTS OF EXPERIMENTAL RESEARCH IMPLEMENTATION OF FORMATION OF SOCIAL
COMPETENCE OF FUTURE OFFICERS OF INTERNAL AFFAIRS**

O.M.Tohochynskyy

***Summary.** The results of the pilot study on the use in the educational process pedagogical conditions and technologies of social competence of officers of the Police. The proposed forms and methods of training, greatly improving the level of development of social competence of students.*

***Keywords:** social competence, technology, pedagogical conditions, forming experiment, future officers of the Police.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. У наш час актуальність формування в майбутніх правоохоронців соціальної компетентності обумовлена необхідністю покращення підготовки курсантів і слухачів вищих навчальних закладів Міністерства внутрішніх справ (МВС) України до професійної діяльності. Про це зазначається як у документах, що регламентують професійну підготовку майбутніх фахівців (освітньо-кваліфікаційних характеристиках на випускників, наказах та директивах МВС), так і в Указах Президента, нормативно-правових актах Кабінету Міністрів і Верховної Ради України. Особливого значення надається умінням правоохоронців будувати конструктивні відносини й спілкуватися з різними соціальними групами та верствами населення, застосовувати досвід соціальної взаємодії при розв'язанні життєвих проблем, брати на себе відповідальність, проявляти ініціативу, попереджувати й вирішувати конфлікти, бути толерантним і коректним у ситуаціях захисту громадського порядку тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення зазначеної проблеми та на які опирається автор. Окремі аспекти формування соціальної компетентності у контексті проблеми професійної підготовки курсантів вищих військових навчальних закладів розглядали В. Лефтеров,

С. Полторак, С. Сливка, І. Томків, Г. Яворська та ін. [6; 9]. Особливості формування у майбутніх фахівців професійно значущих якостей, у тому числі й деякі складові соціальної компетентності, були предметом уваги таких учених, як В. Балашов, І. Грязнов, О. Діденко, В. Зелений, І. Радомський, О. Тімченко, Т. Трегубенко, В. Ягупов та ін. [3; 8]. Для обґрунтування сучасних вимог до професійної підготовки офіцерського складу важливе значення мають також роботи О. Александрова, М. Ануфрієва, В. Барка, Ю. Ірхіна, Л. Казміренка, О. Скакун, Г. Юхновця, які розробляли професіографічний опис діяльності працівників різних підрозділів внутрішніх справ та звертали увагу на соціальний аспект їхньої діяльності [7]. Однак комплексного дослідження формування соціальної компетентності в курсантів і слухачів ВНЗ МВС України на сьогодні немає: не обґрунтовано концепції та педагогічних умов формування цієї значущої для професійної діяльності властивості майбутнього фахівця, що обумовлює необхідність проведення відповідної роботи в цьому напрямі.

Метою статті є висвітлення результатів експериментального дослідження формування соціальної компетентності в майбутніх офіцерів органів внутрішніх справ (ОВС).

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціальна компетентність є важливою складовою готовності офіцера органів внутрішніх справ до професійної діяльності. Соціальна компетентність працівників органів внутрішніх справ – це інтегрована властивість, яка охоплює систему їхніх соціальних ціннісних орієнтацій, соціальних і психологічних знань, умінь та навичок, що забезпечують ефективну комунікацію й виконання соціальних ролей у професійному та криміногенному середовищі, здатностей до професійної і соціальної адаптації та самореалізації, спільної командної діяльності, а також якостей і досвіду відповідального та конструктивного подолання життєвих проблем і конфліктних ситуацій.

Зміст і структура соціальної компетентності представника ОВС суттєвим чином обумовлена специфічними особливостями його професійної діяльності. З урахуванням сутності цього поняття, функцій соціальної компетентності, її змістовного різноманіття, особливостей професійної діяльності та професійно-особистісних вимог до офіцерів правоохоронних органів структуру соціальної компетентності працівників ОВС та керівників основних підрозділів МВС можна представити як єдність комунікативного, політико-правового, рольового, рефлексивно-психологічного та професійного компонентів.

Ми враховували, що значення формування соціальної компетентності у представників правоохоронних органів обумовлене сутністю та особливостями їхньої професійної діяльності. Взаємодія представника правоохоронних органів з різними категоріями населення при виконанні завдань професійної діяльності має досить складний характер та потребує розвинутих особистісних якостей, поєднаних в інтегративне поняття «соціальна компетентність». Розвиток цього виду компетентності дозволяє ефективно налагоджувати міжособистісну взаємодію, впливати на співрозмовника, мінімізувати суперечності й конфлікти та загалом більш ефективно виконувати завдання з охорони громадського порядку, захисту прав та свобод громадян. Ця компетентність є гарантом успішної адаптації офіцерів-правоохоронців до динамічно мінливих умов життя соціуму й підвищує перспективи ефективного соціально-професійного становлення.

Результати констатувального етапу педагогічного експерименту засвідчили, що загалом рівень сформованості цієї компетентності в курсантів і слухачів відповідає вимогам освітньо-кваліфікаційних характеристик, однак низький рівень продемонстрували, залежно від критерію, від 6,08 % до 14,44 % опитаних слухачів, а критичний рівень зафіксовано за соціально-рольовим (у трьох слухачів, що становить 1,14 % осіб) та соціально-рефлексивним (у двох слухачів, що становить 0,76 % осіб) критеріями. Результати констатувального етапу експерименту також підтвердили, що можна суттєво підвищити рівень соціальної компетентності курсантів і слухачів, впровадивши в їхню професійну підготовку відповідну технологію формування зазначеної професійно важливої властивості. Такий стан справ обумовив необхідність розробки технології та відповідних педагогічних умов формування соціальної компетентності в курсантів та слухачів у процесі їхнього навчання у вищому навчальному закладі.

Урахування думок деяких учених (О. Борисенко [1], В. Бочаров [2], І. Зарубінська [4], Н. Калініна [5] та ін.) дозволив визначити, що при формуванні соціальної компетентності важливе значення має урахування соціально-психологічних особливостей курсантів і слухачів ВНЗ МВС України, а також умов, у яких відбувається їхня професійна підготовка. Науковці при формуванні соціальної компетентності віддають перевагу системному, компетентнісному, діяльнісному та особистісно-орієнтованому підходам. Не заперечуючи впливу фізіологічних факторів, дослідники вважають, що провідна роль у формуванні соціальної компетентності належить середовищу та соціальним умовам, в яких перебуває особистість.

З огляду на це, було розроблено технологію та педагогічні умови формування соціальної компетентності в курсантів і слухачів ВНЗ МВС. Технологія формування соціальної компетентності є впорядкованою сукупністю психолого-педагогічних методів, прийомів, засобів, техніки виконання, спільної діяльності учасників педагогічного процесу для досягнення конкретного педагогічного результату – формування соціальної компетентності фахівців ОВС. Педагогічна технологія формування соціальної

компетентності визначає систему професійної діяльності викладача для створення психолого-педагогічних умов і надання можливостей для успішної соціалізації курсантів та слухачів у ситуації навчальної взаємодії та подальшої професійної діяльності. Структура технології формування соціальної компетентності майбутніх офіцерів МВС містить змістовий і процесуальний компоненти та охоплює три етапи.

Найважливішими педагогічними умовами формування соціальної компетентності курсантів на початковому етапі є планування цілей формування соціальної компетентності та з'ясування основних напрямів педагогічної діяльності, за посередництвом яких можна досягти таких цілей; забезпечення усвідомлення курсантами своїх потенційних здібностей і можливостей щодо соціальної компетентності; урахування індивідуальних, особистісних та професійних характеристик курсантів при формуванні у них усіх компонентів соціальної компетентності; формування усвідомленого та зацікавленого ставлення курсантів до набуття знань, умінь і навичок – складових соціальної компетентності в аспекті підготовки до майбутньої професійної діяльності; розвиток у майбутніх фахівців мотивації до набуття умінь та навичок соціальної взаємодії; активне оволодіння курсантами способами й засобами особистісно-професійного самовдосконалення; формування в курсантів навичок професійного спілкування та толерантності; підготовка науково-педагогічного складу до формування та розвитку соціальної компетентності у курсантів і слухачів.

На перехідному етапі найважливішими педагогічними умовами визначено такі: конструювання змісту навчального матеріалу з урахуванням впливу на рефлексивно-психологічний та професійний компоненти соціальної компетентності; формування комунікативного та політико-правового компонентів соціальної компетентності на основі умінь курсантів використовувати варіативні способи розв'язання професійних завдань; підтримання сприятливого для формування соціальної компетентності соціально-психологічного середовища під час навчально-виховного процесу; забезпечення суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладачів і курсантів як основи для наслідування соціально-доцільної поведінки при виконанні завдань професійної діяльності; застосування сучасних активних (проблемних, евристичних, інтерактивних) методів навчання як засобу активізації навчально-пізнавальної діяльності курсантів та опанування досвіду соціальної взаємодії; регулярна діагностика якості підготовки курсантів та сформованості усіх складових їхньої соціальної компетентності; педагогічна підтримка та супровід роботи курсантів з формування соціальної компетентності; відпрацювання навичок соціальної взаємодії під стажування на посадах за фахом підготовки.

Третій етап – завершальний – стосується формування соціальної компетентності офіцера – магістра військового управління ОВС оперативно-тактичного рівня. Технологію формування соціальної компетентності офіцера – магістра військового управління ОВС оперативно-тактичного рівня побудовано з урахуванням специфіки виконання ним управлінських завдань, типових ситуацій його професійної діяльності, відповідно до чого визначено зміст, методи та прийоми навчальної роботи при організації навчального процесу на магістратурі. Характерними ознаками цієї технології є спрямованість на забезпечення формування соціальної компетентності фахівців ОВС, відповідність основним положенням теорії навчання дорослих, а також принципам безперервності, поступовості, інтегративності, наступності, самоосвіти; взаємозв'язок дидактичного, психолого-педагогічного й методичного забезпечення із змістом професійної діяльності фахівців ОВС; комплексне використання форм і методів роботи з формування соціальної компетентності; диференційований, індивідуально-орієнтований підхід до формування цієї професійно важливої властивості в офіцерів. Ці ознаки відповідають концепції та виділеним педагогічним умовам формування соціальної компетентності представників ОВС, найважливішими серед яких є планування та організація навчально-виховного процесу на засадах діяльнісного підходу, з використанням моделі офіцера-управлінця й орієнтуванням на кінцевий результат професійної підготовки; закріплення професійних умінь і навичок – складових соціальної компетентності через розв'язання професійних завдань; упровадження тренінгових методик для формування навичок соціальної взаємодії; стимулювання самостійної науково-дослідницької роботи слухачів для поглиблення їхніх знань про сутність соціальної компетентності та соціальної взаємодії офіцера ОВС; формування та розвиток в офіцерів умінь і навичок командотворення, згуртування колективу підпорядкованих підрозділів, підтримання відповідного соціально-психологічного клімату в колективі; надання офіцерам знань з основ конфліктології для конструктивного подолання життєвих проблем і конфліктних ситуацій у професійно-управлінській діяльності та під час охорони громадського порядку.

Після визначення концептуальних засад та складових технології і педагогічних умов формування соціальної компетентності курсантів і слухачів вищих навчальних закладів МВС було проведено педагогічний експеримент. Формувальний етап педагогічного експерименту тривав з вересня 2010 до травня 2014 року. Його було організовано на базі факультету підготовки кадрів громадської безпеки Національної академії внутрішніх справ України (м. Київ) за галуззю «Право» напряму підготовки «Правоохоронна діяльність» (бакалаврат) та «Правознавство» (магістратура). Після здійснення вхідного

контролю сформованості соціальної компетентності в курсантів та слухачів було визначено контрольну та експериментальну групи, а потім в експериментальній групі впроваджено комплекс організаційних заходів, передбачених технологією формування в курсантів та слухачів ВНЗ МВС соціальної компетентності. Методи, які було застосовано на різних етапах в експериментальній групі курсантів і слухачів, були різними, однак в їх основу було покладено загальну ідею, викладену в авторській концепції.

Формувальну частину педагогічного експерименту, як передбачено технологією формування соціальної компетентності, було проведено в три етапи. У цей час, відповідно до цілей формування соціальної компетентності, важливим напрямом педагогічної діяльності було впорядкування системи знань, умінь і навичок – складових соціальної компетентності, якими повинен володіти сучасний офіцер – випускник правоохоронного вишу (відповідно в структурі ОКХ та як результату вивчення навчальних дисциплін), визначено перелік його знань і умінь – складових соціальної компетентності, необхідних для розв'язання узагальнених завдань професійної діяльності.

Далі було визначено навчальні предмети, які мають найбільший потенціал для формування соціальної компетентності курсантів і слухачів. При цьому відповідно до технології формування соціальної компетентності фахівця було здійснено відбір тих понять, що необхідні для розуміння курсантами й слухачами соціальних вимог, формування їхніх поглядів та переконань. З урахуванням цього було розроблено навчально-матеріальне забезпечення комплексу навчальних дисциплін й необхідні дидактичні матеріали для формування соціальної компетентності курсантів і слухачів.

Загалом технологія, яку було впроваджено під час формувального експерименту, визначала основні напрями теоретичної та практичної діяльності усіх суб'єктів навчально-виховного процесу (науково-педагогічного та командного складу, курсантів і слухачів) щодо формування в майбутніх офіцерів-правоохоронців та магістрантів соціальних ціннісних орієнтацій, соціальних і психологічних знань, умінь та навичок, що необхідні для забезпечення ефективної комунікації й виконання соціальних ролей у професійному та криміногенному середовищі, професійної і соціальної адаптації та самореалізації, спільної командної діяльності, відповідального та конструктивного розв'язання життєвих проблем і конфліктних ситуацій.

Аналіз результатів формувального етапу експерименту засвідчив, що високий рівень соціальної компетентності в експериментальній групі мали 12,06% курсантів, що на 3,14% більше, ніж у контрольній, достатній – 26,72% (у контрольній – на 10,65% менше). Своєю чергою, в експериментальній групі значно зменшилась кількість курсантів, які мають низький та критичний рівні сформованості соціальної компетентності: відповідно таких 18,96% і 5,17% (у контрольній групі відповідно 22,32 % і 13,39 %).

Більш значні зрушення у сформованості всіх компонентів соціальної компетентності відбулися і в слухачів експериментальної групи. Зокрема, високий рівень соціальної компетентності в експериментальній групі мали на 5,95 % більше слухачів, ніж у контрольній, достатній – на 14,92 %. В експериментальній групі також на 18,6 % і на 9,30 % зменшилась кількість слухачів, що мають відповідно низький і критичний рівень соціальної компетентності (у контрольній групі відповідно лише на 4,87,26 % і 4,88 %).

Окрім цього, ефективність проведеної роботи та впровадження технології формування соціальної компетентності засвідчено такими результатами:

– переважна частина курсантів та слухачів експериментальної групи стали виявляти більше уваги до самостійної роботи з підвищення своїх знань про особливості соціальної компетентності офіцера ОВС, до ґрунтовного вивчення додаткової літератури, що виявилось у їхніх соціально компетентній поведінці;

– курсанти експериментальної групи навчилися більш відповідально ставитися до заходів професійної підготовки, де передбачено формування умінь соціальної взаємодії при виконанні завдань професійної діяльності (зокрема при вивченні таких навчальних дисциплін, як «Цивільне та сімейне право», «Організація служби дільничних інспекторів та зв'язок з громадськістю», «Психологія конфліктів у діяльності міліції» та «Адміністративно-юрисдикційна діяльність МГБ»);

– якщо до початку формувального експерименту в курсантів виникали труднощі щодо того, щоб назвати сучасні наукові методи прийняття, обґрунтування та виконання рішень з урахуванням інтересів людей, організації, суспільства та держави, то після експерименту курсанти та слухачі експериментальної групи могли називати декілька таких методів та ілюструвати їх прикладами з ситуацій професійно-управлінської діяльності та при організації охорони громадського порядку;

– результати відгуків, отриманих з місць стажування, засвідчили, що курсанти експериментальної групи змогли краще налагодити соціальну взаємодію на посадах за фахом підготовки, більш аргументовано охарактеризувати соціальний аспект професійної діяльності підрозділу стажування, проаналізувати соціальну специфіку району (міста), національні, релігійні особливості населення, а також соціально-психологічний клімат у підрозділі стажування;

– результати експериментальної роботи засвідчили важливість для формування соціальної

компетентності майбутніх фахівців і відповідної підготовки викладачів, які в своїй роботі повинні поєднувати високий рівень знань про соціальну компетентність із умінням при організації роботи з курсантами використовувати елементи фасилітації та тьюторства.

За результатами формувального етапу експерименту розроблено методичні рекомендації для науково-педагогічного складу ВВНЗ МВС. Йдеться про те, що в якості теоретичної основи формування соціальної компетентності курсантів і слухачів ВНЗ МВС слід використовувати положення про актуальний і потенційний рівень розвитку особистості, дотримуючись засад системного, компетентнісного, діяльнісного, особистісно-орієнтованого та технологічного підходів. Для формування соціальної компетентності офіцерів і слухачів ОВС важливо використовувати технологію формування цієї професійно необхідної властивості, що визначає систему професійної діяльності викладача для створення психолого-педагогічних умов і надання можливостей для успішної соціалізації курсантів і слухачів у ситуації навчальної взаємодії та подальшого професійного становлення. Важливо також узгодити та систематизувати знання з різних навчальних дисциплін циклу гуманітарної і соціально-економічної підготовки, циклу професійної (професійно-орієнтованої) і практичної підготовки в аспекті якнайповнішого розкриття сутності соціальних норм, ціннісних орієнтацій, відповідних поглядів і переконань як складових соціальної компетентності правоохоронців.

Висновки. Формувальний етап педагогічного експерименту засвідчив, що формування соціальної компетентності офіцерів ОВС є важливим чинником підвищення готовності фахівців до виконання завдань професійної діяльності. Використання в педагогічному процесі обґрунтованих педагогічних умов та технології формування соціальної компетентності, запропонованих форм і методів навчання дозволили значно підвищити рівень її сформованості в курсантів та слухачів експериментальної групи. Цим підтверджено робочу гіпотезу щодо можливості формування соціальної компетентності в процесі професійної підготовки фахівців для ОВС.

Перспективами подальших наукових розвідок є обґрунтування інформаційно-педагогічного забезпечення формування соціальної компетентності в майбутніх офіцерів ОВС; визначення педагогічних засад формування вмінь соціальної взаємодії в агресивному середовищі; розвиток умінь соціально відповідального й конструктивного розв'язання конфліктів при виконанні завдань професійної діяльності; аналіз впливу соціальної компетентності на професійне становлення та професійну адаптацію офіцерів ОВС.

Література

1. Борисенко, Е. Н. Педагогическое сопровождение формирования социальной компетентности студентов вуза : автореф. дис. на соиск. ученой степ. докт. пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика; история педагогики и образования» / Е. Н. Борисенко ; Кемеровский государственный университет. – Кемерово, 2013. – 38 с.
2. Бочаров, В. М. Система формирования социальной компетентности специалиста органов внутренних дел в процессе профессиональной подготовки : дисс. ... докт. пед. наук : 13.00.08 / Бочаров Виталий Михайлович ; Ставроп. гос. ун-т. – Ставрополь, 2005. – 400 с.
3. Діденко, О. В. Лінгвосоціокультурна компетентність майбутніх офіцерів-правоохоронців: зміст, структура та особливості / О. В. Діденко. // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України . – 2013. – Вип. 2. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnadps_2013_2_8.pdf
4. Зарубінська, І. Б. Теоретико-методичні основи формування соціальної компетентності студентів вищих навчальних закладів економічного профілю : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.04 / Зарубінська Ірина Борисівна. – Київ, 2011. – 506 с.
5. Калинина, Н. В. Психологическое сопровождение развития социальной компетентности школьников : дис. докт. психол. наук : 19.00.07 / Н. В. Калинина. – Самара, 2006. – 460 с.
6. Лефтеров В. О. Психологічні тренінгові технології в органах внутрішніх справ : монографія : У 2-х т. – Т. 1 : Методологія психотренінгу та його використання у професійно-психологічному розвитку персоналу, задіяного в екстремальних видах діяльності. – Донецьк : ДЮОІ, 2007. – 242 с.
7. Професіографічний опис основних видів діяльності в органах внутрішніх справ України : практичний посібник / [В. І. Барко, Ю. Б. Ірхін, Т. В. Нещерет та ін.]. – К. : Київський нац. ун-т внутр. справ ; ДП «Друкарня МВС», 2007. – 100 с.
8. Трегубенко Т. В. Формування професійної компетентності майбутніх дільничних інспекторів міліції у процесі фахової підготовки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Т. В. Трегубенко. – Хмельницький, 2011. – 20 с.
9. Яворська Г. Х. Специфіка професійної діяльності працівника міліції як передумова визначення змістових характеристик його соціально-професійної зрілості [Електронний ресурс] / Г. Х. Яворська. – Режим доступу : http://mgu.com.ua/docs/KOD/Yavorska.Specif_diyal_prac_m.pdf